

Vrhovnik), Pogled na prvo četrstoletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910. Polstoletje Družbe sv. Cirila in Metoda, Jubilejni koledar obrambne družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za leto 1936, Ljubljana 1935, str. 32—43. Tone Zorn, Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno, Zgodovinski časopis, Ljubljana 31, 1977, str. 361—374. Drago Pahor, Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja, Osnovna šola na Slovenskem 1869—1969, Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1970, str. 278 do 284. Andrej Vovko, Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda na Štajerskem, ustanovljene do leta 1907, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 51/1980, str. 351—402. Andrej Vovko, Podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda na Štajerskem, ustanovljene v obdobju 1907—1918, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 52/

1981, str. 60—96. — 7. Fond društvenih pravil, t. 1237... — 8. ZAL, Občina Ribnica, arh. enota 4539. — 9. ZAL, Občina Ribnica, arh. enota 1918. — 10. Petindvajsetletnica Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev, Spominski spis, sestavil Luka Jelenc, Ljubljana 1910, str. 7—23. — 11. Fond društvenih pravil, št. 3138... Po istih virih kot pri moški podružnici. — 12. Fond društvenih pravil, št. 8478... — 13. Fond društvenih pravil, št. 1426... — 14. Fond društvenih pravil, št. 1869... — 15. Fond društvenih pravil, t. 1626. — 16. Fond društvenih pravil, št. 2020. — Franc Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, str. 314 do 315. — 17. Fond društvenih pravil, št. 7867... — 18. Fond društvenih pravil št. 2305... — 19. Fond društvenih pravil, št. 2370. — 20. Po kartoteki fonda društvenih pravil v Arhivu SR Slovenije.

DEŽELA SUHE ROBE NA STARIH FOTOGRAFIJAH

MIRKO KAMBIČ

Upodobitve krajev imajo svoje likovne in psihološke zakonitosti. Zakoreninjene so v človekovi navezanosti na rodni kraj ali na okolje, kjer je pognal korenine s svojim delom in bivanjem. Pobudnik za upodobitve krajev pa je tudi človeška radovednost in želja, da bi spoznali renično podobo pokrajine ali naselja, posebno če slovi kot znamenitost. Mnogo pobud za vizualne predstavitve krajev je že od nekdaj zbudila domovinska ljubezen, z njo pa ponos in želja, da bi čim več ljudi spoznalo neko geografsko in zgodovinsko okolje. Sodobni turizem je dodal čustvom še ekonomsko osnovo: privabiti, zaslužiti in pospešiti razvoj kraja. Ob vsem tem so imeli fotografi svoje lastne pobude: veselje do potovanja in slikanja ter zaslužek.

Domovinske pobude so prevzele v 17. stoletju Janeza Vajkarda Valvasorja, da je vključil v besedne opise krajev Vojvodine Kranjske tudi številne likovne upodobitve, ki so postale v tiskani obliki množični medij. Risarsko in grafično izvedene slike niso bile sicer zveste naravi, bile so pa vaba za oči in povabilo, naj si bralec osebno ogleda, krajevne in naravne zanimivosti Kranjske. Valvasor je vključil v svoje delo tudi upodobitev Ribnice. Zelo skrbno izdelana slika prikazuje bistvene elemente ribniške panorame, ki jo je zajel umetnik z neke namišljene višine od zahodne

strani. Pred nami je reka Bistrica, na desni mogočni ribniški grad z več stolpi, majhen most veže grajska vrata z levim bregom Bistrice, kjer je naselje s cerkvijo, z razporeditvijo, ki velja v jedru še danes.¹

Ta Valvasorjeva podoba Ribnice je predhodnica dvesto in tristo let poznejših fotografskih upodobitev ribniškega trga. Vzporednico z Valvasorjem najdemo ob koncu 19. stoletja v albumu »Kranjsko v slikah in opisih«, ki ga je 1897 izdal Julij Laurenčič. Tu sicer ni slike Ribnice, omenja pa se v besedilu Janez Vajkard Valvasor in »prijazni trg Ribniški, središče kranjskih izdelovalcev suhe in lončene robe.«²

S celostransko fotografsko reprodukcijo pa je bila počaščena Ribnica v nekoliko poznejši publikaciji »Album-Kranjska-Krain-Carniolia«, ki je izšla še pred prvo svetovno vojno.³ Tu je upodobljena Ribnica podobno kot pri Valvasorju, toda bolj sodobno in s trdnih tal ob Bistrici. Na sliki je reka, grad, most, v ozadju pa cerkev in nekaj hiš. Ta motiv, ki se je v teku časa ponavljal v različnih izvedbah, so nekoč označili za ribniške »Hradčane«.⁴

Številne fotografije, ki ilustrirajo Ribnico in ribniško dolino, kraje, ljudi, njihovo delo in navade, so bile že mnogokrat objavljene, posebno sedaj ob 900-letnici naselja. Ostaja

pa še vedno nekaj zanimivih podatkov, ki jih ne kaže prezreti, če hočemo obravnavati upodobitve kot zgodovinski dokument. Koristno in zanimivo je tudi to, da uredimo slikovno gradivo v neko celoto, z merili časa in razvoja. V takšno shemo lahko potem uvrstimo gradivo, ki ga najdemo priložnostno ali načrtno. Tako pomeni sedanji jubilej zbiralno lečo, ki naj osredotoči vse fotografije, to je svetlobne zapise o Ribnici v eno samo skupno gorišče.

Z lepo slovensko, domačo in strokovno besedo je že pred več kot sto leti opisal Ribnico z okolico Anton Lesar pod naslovom »Ribniška dolina na Kranjskem«. Spis je bil objavljen v Letnem izveščju ljubljanske realke za leto 1864.⁵ Fotografija je bila takrat Slovencem že dobro znana, toda tiskarska tehnika v svetu še ni obvladala neposredne reprodukcije fotografskih slik v tisku. Zato v navedenem izveščju ne najdemo fotografskih upodobitev. Naši in drugi popotni fotografi so v tistem času že hodili po deželi z vso svojo fotografsko opremo in slikali ne le ljudi, temveč tudi naselja, zgradbe in zgodovinske spomenike. Iz tega časa izvira ena prvih znanih fotografij Ribnice, na kateri je upodobljen ribniški center: nekaj hiš ob trgu in stara župna cerkev. To cerkev so porušili leta 1866. Na sliki je še baročni zvonik, Miklova in Starešiničeva hiša ter zgradba tedanje ljudske šole.⁶

Časopisna novica z dne 29. oktobra 1866 je poučila Kranjce, da bodo prav ta dan položili v Ribnici temeljni kamen za novo cerkev.⁷

Naša fotografija je torej nastala pred tem datumom.

Ob tej sliki je toliko bolj zanimiva Lesarjeva razlaga o ribniški cerkvi iz leta 1864:

»Današnja cerkev je jako stara ... dvakrat podaljšana, enkrat pa razširjena, menda po ognju leta 1775, t. j. prizidani sta ji bili dve kapeli, tako da je iz čolnove podobe dobila podobo latinskega križa. Od tod menda izvira pravljica, da so jo bili nastlali s slamo in vsaksebi razrinili. Blizu 5000 župljanom pa je že veliko, veliko premajhna, zato jo že mnogo let nič ne popravljajo, tako da je v silno žalostnem in revnem stanju in da žuga podreti se; pripravljajo se Ribničanje že veliko let, da bi si novo, zadosti prostorno sezidali, le škoda, da ta reč tako počasi gre ...«⁸

Za naš moderni čas supertehnike, ki pošilja v vesolje razna sporočila ali jih skuša ohraniti na Zemlji našim potomcem v poznejših tisočletjih, je prav gotovo zanimiv že pozabljen zapis, kaj vse so Ribničanje zaprli v temeljni kamen nove cerkve leta 1866, kot

spomin bodočim rodovom, ki bi kakor koli že našli temeljni kamen. V njem so naslednje stvari: na kožo spisano besedilo o zidavi nove cerkve, 4 kamenčki iz Palestine, in sicer po eden z gore Tabor, z Oljske gore, iz vrta Getsemani in iz Jeruzalema s kraja »Ecce homo«. Dodali so še po en izvod Zgodnje Danice z dne 20. oktobra in Novic z dne 24. oktobra 1866 ter celoten spis A. Lesarja o Ribniški dolini, skupaj z zemljevidom iz leta 1864.⁹

Nova cerkev, ki so jo zidali od 1866 do 1868, je dobila dva koničasto zaključena zvonika, ki sta postala značilna za Ribnico in vse njene upodobitve skoraj do konca zadnje vojne, ko je bombardiranje marsikaj porušilo. Zasilna, nizka streha na zvonikih je ostala potem do leta 1960, ko sta dobila oba zvonika po Plečnikovem načrtu sedanja slikovita zaključka v obliki »šopka«. Zvoniki nam torej lahko pomagajo časovno razvrščati starejše in novejše ribniške posnetke.

Fotograf, ki je posnel staro župno cerkev, nam po imenu ni znan, čeprav bi pomenilo njegovo ime nov vir podatkov. Možno je, da je to ime na originalni sliki, če je kje ohranjena. Ob reprodukcijah pa so navadno ime fotografa opuščali in s tem so nehote odstranili pomembno pričo nekega dogajanja. V tistem času, okr. 1865, bi bil lahko posnel Ribnico popotni fotograf Jožef Diwischovsky, kj je 1864 pripotoval v Ljubljano iz Temešvara.¹⁰ V Zvezdi je imel posebno napravo za prikazovanje oz. ogledovanje stereoskopskih slik, razen tega je pridno portretiral in potoval po naših krajih. Pripravljal je album fotografij krajev in znamenitosti Dolenjske, Notranjske in Gorenjske, tesno povezan z zgodovinarjem Petrom Radicsem. Leta 1866 je vsaka sled za fotografom izginila, tudi album ni zagledal belega dne in tako nam ostane tisti posnetek Ribnice še naprej uganka. Sliko Ribnice bi lahko posnel v tistih letih tudi ljubljanski fotograf Ernest Pogorelc, saj je imel atelje že od leta 1859.¹¹

Nazorna, zanimiva in dobro ohranjena je originalna fotografija Ribnice, ki jo je naredil fotograf Kristijan Pajer (1839—1895). Originalni izvod je ohranjen v Narodnem muzeju v Ljubljani, objavljen pa je bil v tisku že večkrat, bolj ali manj kvalitetno, običajno brez imena fotografa.¹²

Pajer je postavil svoje stojalo sredi trga (sedanje Šeškove ceste) in usmeril svoj objektiv proti cerkvi v ozadju. V dobri perspektivi je zajel obe strani ceste. Svoj vrh doseže lepo

grajen motiv v šilastih zaključkih obeh zvonikov, dokaz, da je nastala slika že po letu 1868, ko je bila nova cerkev dograjena. V središču perspektivnega zaključka stoji Miklova lipa, ki so jo podrli že pred prvo svetovno vojno. Zanimive so fasade hiš, strehe so krite deloma z opeko, nekatere pa še s skodlami. Na oknih so lesena polkna, na desni pred hišami stoje kmečki vozovi. Okrog 25 domačinov je raztresenih v globino prizora, da so videti v neprisiljenih držah, sede, stoje ali naslonjeni na zid in seveda, kot je bila takrat navada, zagledani v fotografa. Bil je lep sončen dan. Dobro izrisane, ne pretemne sence povedo, da si je izbral fotograf popoldanski čas, tam okrog tričetrt na tri, če prištejemo k sencam še podatek na cerkveni uri.

Žal pa na originalni kopiji ni nikjer datuma o nastanku slike. Skubic navaja, da je ta ribniški motiv iz leta 1870, kar bi bilo sprejemljivo. Pajer je namreč obvladal fotografijo kot popotni fotograf vsaj že leta 1864. Fotografsko obrt pa je prijavil v Ljubljani šele leta 1877 in možno je, da je nastala ta njegova slika šele po tem datumu. Ilustrirani Slovenec navaja pod reprodukcijo te slike leta 1931, da je bila Ribnica takšna pred 50 leti. Tako bi imeli opraviti z letom 1881. Trdne letnice torej, nimamo, dokler ne najdemo kakšnega datiranega izvoda slike ali podatka o Pajerjevi poti v Ribnico. Železnice takrat še ni bilo, Pajer pa je bil navajen poti, utrjen s svojimi avanturami na Bližnjem vzhodu. Dopotoval je lahko tudi s pošto kočijo. Morda je bil na poti v Ribnico gost Kozlarjevih in v Ortneku. Pajer je namreč fotografiral tudi panoramo s Starega gradu s pogledom čez gozdnata pobočja v dolino, kjer je dobro viden novi grad, cesta, pobočja okrog Velikih Poljan in v ozadju Grmada. Ohranjeni izvod originalne kopije je že nekoliko zbledel. V ospredju je del obzidja, na njem pa pet moških, med njimi oskrbnik Franc Göderer. Na zidu sredi slike je komaj vidno označil svoje ime Pajer (Paier), ki je fotografiral na plošče velikega formata: 18 × 24 cm. Dobro je obvladal mokri postopek, ko si je moral fotograf sam izdelati fotografsko ploščo na mestu slikanja in jo takoj razviti. Pajerjeve ribniške slike so nastale na časovni prelomnici dveh fotografskih postopkov. Od leta 1880 (približno) naprej so se namreč vedno bolj uveljavljale suhe plošče, izdelane v tovarnah. Bile so pa drage in zato so fotografi segali po manjših formatih. Starejši fotografi so ostajali zvesti staremu postopku in velikim formatom. Slik niso povečevali, temveč kar neposredno kopirali na sončni svetlobi.

Fotograf Kristijan Pajer nas s svojim neverjetno razgibanim, dogodivščin polnim, s humorjem zabeljenim življenjem nehote spominja na ribniško duhovitost, podjetnost in šaljivost. Pajer se je rodil v Kranju, še zelo mlad je postal učitelj v Žalcu in nato na Dovjem. Narava mu je vstavila v kri silno nemirno vzmet, ki ga je gnala v popotni radovednosti iz kraja v kraj. Ob živahnem temperamentu in dobri zgovornosti je bil zelo aktiven in trmast, znašel se je v kočljivih situacijah, rad je tvegjal in živel zdaj vobilju, zdaj v revščini. Pajer je odšel leta 1860 v Egipt in kot ročni delavec v Knoblaharjev misijon v Sudanu, tam zbolel in se hitro vrnil v Aleksandrijo, ozdravel, odšel na pot v Palestino, se izučil fotografije, prišel leta 1861 nazaj v Ljubljano in novembra 1864 že zopet zaprosil za potni list, da bi se vrnil v Egipt. Malo prej se je prikupil cesarju na Dunaju, ko mu je poslal album 26 fotografij z motivi iz Palestine in prejel je dragocen prstan, s 16 briljanti, vreden menda okrog 700 goldinarjev, kot je pisala Zgodnja Danica.¹³

S cesarskim prstanom na roki pa fotograf Pajer le ni dobil potnega lista, ker je bil vojaški obveznik. Zato si je privoščil dogodivščino, ki bi ga bila skoraj stala življenje. V Ljubljani si je kupil velik zabojo in ga priredil za potrebe slepega potnika na ladji. Zabojo je spravil v Trst in po zapletenih dogodivščinah se je Pajer v tem zaboju vozil na ladji Vulkania proti Aleksandriji, kjer je napol mrtev srečno zlezal iz svoje suhe robe, bi rekli po ribniško. Skrčen v zaboju je prebil na morju okrog 5 dni in noči, hranil pa se je s suhimi hruškami, z brinovcem, z vodo in nekaj koščki pečenega mesa.¹⁴

Avantura slepega potnika se je srečno končala in Pajer je postal na Bližnjem vzhodu uspešen fotograf. Ni znano, kdaj se je vrnil v Ljubljano. Obrt je prijavil, kot že povedano, leta 1877. Nekaj njegovih slik je objavil urednik F. Lampe v Domu in svetu. Pajerja je speljala popotna žilica še na Madžarsko, kjer se mu je pa slabo godilo. Vrnil se je v Ljubljano, kjer je v Vodmatu umrl leta 1895. Časopisi so poročali, da je umrl »znani fotograf, kateri je veliko potoval po Aziji in Afriki«, počastili so ga tudi s posrečenim izrazom, da je bil »mnogopotnik«. ¹⁵ Ena njegovih uspešnih poti ga je pripeljala tudi v Ribniško dolino.

Med našimi zgodnjimi fotografi, ki so na svojih poteh obiskali Ribnico, je vreden pozornosti blejski fotograf Benedikt Lergetporer, priseljen Tirolec. V naše kraje se je kar dobro vživel. Bil je vztrajen popotnik in platinec, ki je načrtno fotografiral vsa naša po-

membnejša naselja. Ustvaril je bogato zbirko originalnih slik in jih prodajal v obliki tako imenovanega kabinetnega formata. Originalne kopije na mehkem fotografskem papirju v rjavkastem tonu je lepil na karton formata okr. 11 × 17 cm, navedel ime kraja, na hrbtni strani pa je bil natisnjen fotografov naslov in seznam vseh krajev, ki jih je Lergetporer posnel. Takšen način fotografske ponudbe je bil tedaj splošna evropska moda.¹⁶

Lergetporer je naredil precej posnetkov v Ribniški dolini. Vendar je ta zbirka že pozabljena in raztresena v obliki posameznih slik, na katere naletimo še tu in tam. Koslerjevi potomci hranijo šest motivov starega in novega Ortneka. Na treh slikah so upodobljene mogočne razvaline starega Ortneka. Na osrednjem delu gradu je še streha, tudi portal je dobro viden. Slike spodnjega Ortneka, grad »v Peklu«, so že obledele, odlično pa je ohranjen motiv z restavracijo blizu železniške postaje. K tem slikam Ortneka je prijetno slišati Lesarjevo razlago iz leta 1864, ki pravi, da stoji grad na ostrem vrhu in da odtod izvira njegovo ime Ostenek, kot pravijo stari ljudje; mladi pa imenujejo isti grad Ertenek, iz nemške besede Ortenegg; da so imeli grad v lasti do leta 1820 Lichtenbergi, 14. 1. 1820 pa da so ga prodali Janezu Kozlerju, ki ga je 24. oktobra 1845 prepisal na svojega sina Janeza, sedanjega posestnika.¹⁷

Med motivi, ki jih je posnel Lergetporer v Ribnici, je dobro ohranjen motiv gradu, posnet od vzhodne strani, z Bistrico, pericami in otroki v ospredju. Motiv je dober, izviren, žal pa je precej zbledel.¹⁸

Lergetporer je bil tudi odličen geoplast, oblikovalec reliefnih upodobitev pokrajinskih predelov. Bil je sicer tujec in nekam trmasto je vztrajal pri navedbah naših krajevnih imen v nemščini, kljub temu mu je Slovenski narod zapisal ob njegovi smrti leta 1910 lepo pohvalo za njegovo delo.¹⁹ Kdaj so nastali njegovi motivi iz Ribniške doline, bi težko rekli, gotovo pa po letu 1893, ker je na njegovih slikah že upodobljena nova kočevska proga.

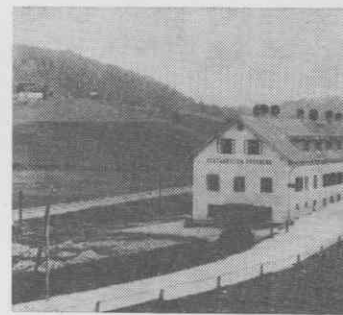
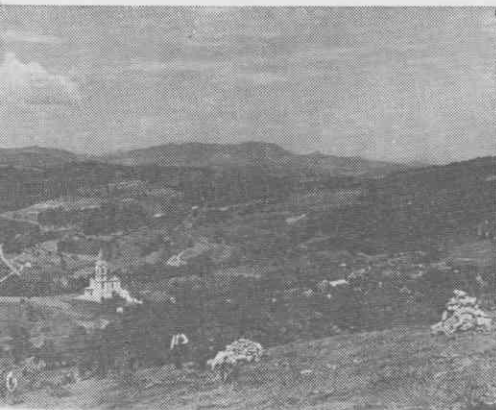
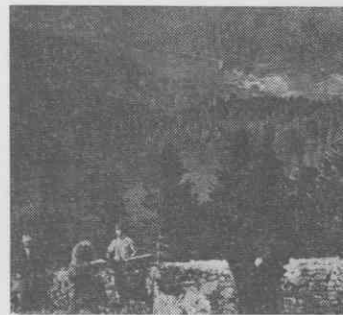
Po Dolenjskem je zelo vneto fotografiral višnjegorski fotograf Jožef Erjavec (1871—1936), ki se je izučil fotografije že v 90. letih prejšnjega stoletja. Bil je zelo sposoben človek in v času stare Jugoslavije je opravljal pomembne družbenopolitične funkcije svoje občine in okraja. Imel je številno družino. Med sinovi je bil za fotografijo posebno vnet Janko, ki je leta 1931 prevzel očetov atelje in ostal vnet portretist in krajinar vse do svoje smrti leta 1975.²⁰ Erjavčev atelje v Ivan-

čni gorici je še danes naslednik družinske tradicije. V arhivu Erjavčevih je ohranjenih nekaj starih, velikih plošč (18 × 24 cm) z motivi dolenskih naselij. Med njimi najdemo dve lepi panorami iz Ribniške doline: pogled na Dolenjo vas pri Ribnici in pogled na Velike Poljane. Motivi so brez datuma in datirali bi jih lahko le s podrobno analizo zgradb, ki so na sliki. Točno letnico bi lahko določili le na podlagi kakšnega arhivskega zapisnika.

Panoramski pogled na Dolenjo vas in na pokrajino tja do Male gore je izredno čist, oster in plastično nazoren. Čeprav sedanji fotografski papir ne ustreza neposrednemu kopiranju s stare plošče, je slika dovolj bogata s tonskimi prehodi med temnimi in svetlimi partijami. Ostrina je popolna, saj dobro ločimo drobne postave domačinov na mostu in pred hišami. Ženske imajo še krila do tal. Za hišami Dolenje vasi se dobro kažejo naselja Prigorica, Nemška vas, Goriča vas, v ozadju na levi pa delček Ribnice z obema značilnima zvonikoma in s šolo, ki jo delno zakriva drevje. Tako ne moremo ugotoviti, ali je na sliki le poslopje deške osnovne šole iz leta 1907, ali pa je morda ob njej tudi že meščanska šola iz leta 1920.

Druga Erjavčeva slika, kopirana neposredno s stare plošče, je pokrajinska panorama, posneta z višine nad Velikimi Poljanami, pogled pa seže tja do Krima v ozadju. V ospredju sedi mož, malo za njim je kosec, levo ženska v dolgem krilu, pod njimi spodaj je župna cerkev, na desni pa med drevjem naselje, krito večinoma s slamo. V dolini vidimo cesto in kočevsko progo. Valovita, gri-

1. J. W. Valvasor, Ribnica (trg in grad), 1679; 2. Ribnica, foto Kunc Franci; 3. Stara župna cerkev, porušena leta 1866; 4. Ribnica, foto Kristijan Pajer; 5. Panorama s starega ortneškega gradu, foto Kristijan Pajer; 6. J. W. Valvasor, Ortnek, 1679; 7. Dolenja vas pri Ribnici, foto Erjavec; 8. Ortnek, foto Benedikt Lergetporer; 9. Ortnek, železniška postaja, foto B. Lergetporer; 10. Velike Poljane pri Ortneku, foto Erjavec; 11. Ribnica, razglednica, 1899; 12. Ribnica, razglednica, foto Maks Šeber, 1900; 13. Ribnica, razglednica, foto M. Šeber, 1899; 14. Ribnica, razglednica, foto R. Verderber, 1927; 15. Ribnica, razglednica, 1901; 16. Ribnica, razglednica, ok. 1900; 17. Ribnica, razglednica, foto F. Kunc, pred 1915; 18. Ribnica, grad z zvonika, razglednica, foto F. Kunc, ok. 1913; 19. Ribnica, z zvonika, razglednica, foto F. Kunc, ok. 1913; 20. Ribnica, foto Divjak, ok. 1941; 21. Ribnica, razglednica, foto R. Verderber; 22. Ribnica, razglednica, foto R. Verderber; 23. Ribnica, foto Novak, ok. 1930; 23. Pozdrav iz Travnika (Loški potok), razglednica; 24. Ribniška »rešetarja«, Ilustrirani Slovenec, 1927; 25. Poštna kočija na Kapli (zaselek med Hribom in Travnikom), pred 1918; 26. Naborniki (ali mobilizacija?), Loški potok?; 27. Lovci (Loški potok), foto verjetno R. Verderber, ok. 1925; 28. Osolica, šivalni stroj; 29. Ribniški polharji, Ilustrirani Slovenec, 1931; 30. Terice, Retje (Loški potok), pred 1941; 31. Na delu za »Društveni dom«, v Loškem potoku; 32. Retje, domačini na delu v gozdovih Hrvatske, ok. 1931; 33. Loški potok (Retje), poplave 1933; 34. Loški potok (Retje), poplave 1933; 35. Ognjišče, Loški potok, foto Drago Mohar; 36. Stara kuhinja, Loški potok, foto D. Mohar; 37. »Orodje, ki je nekdanj dajalo potočanom kruh«, ok. 1930.

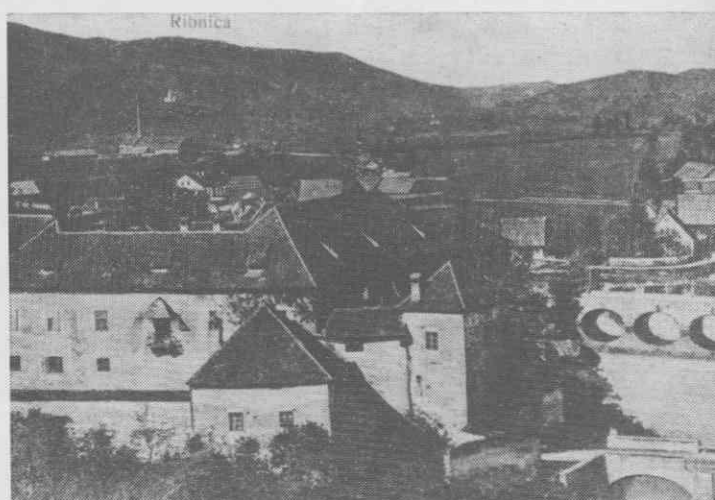
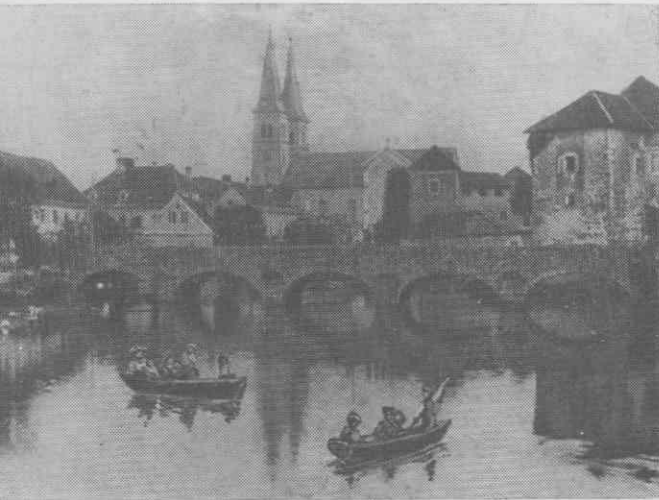

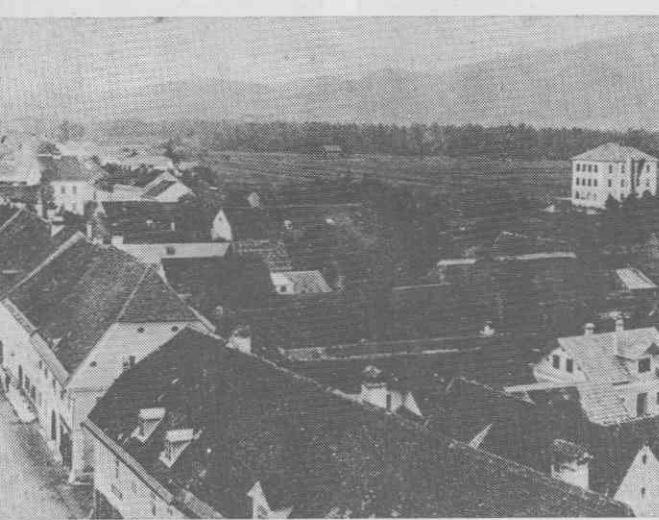
Pozdrav iz Ribnice. 30/12/07
 Lecišno novo leto, vam želimo
 srečne
 Krista Jurgovića
 ZAKLONICA U. N. A. R. B. N. I. C. E.

16

18

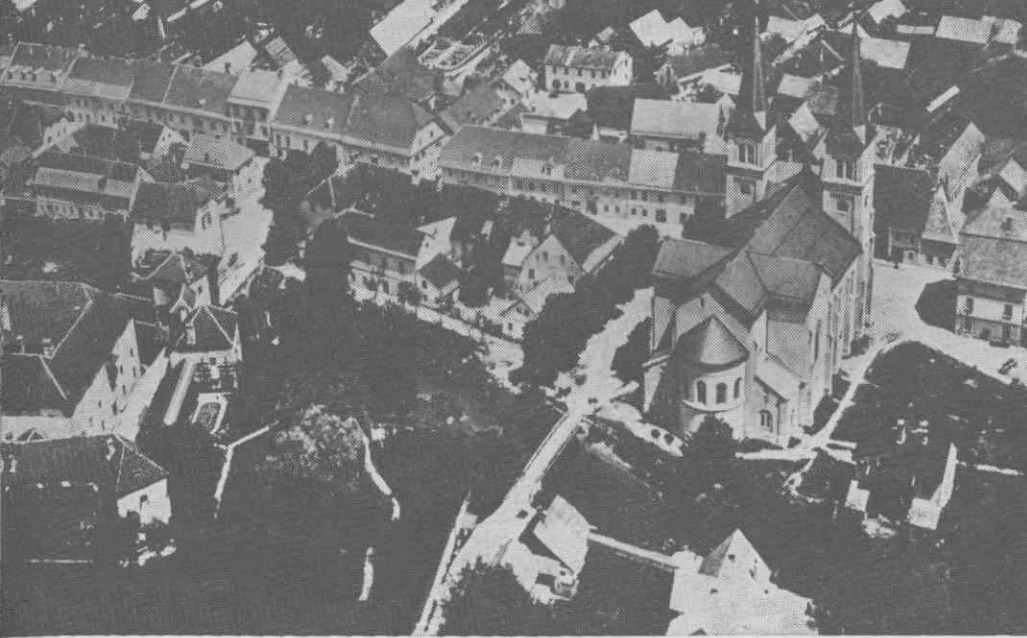
20

21

22

22 a

24

23

25

26

28

27

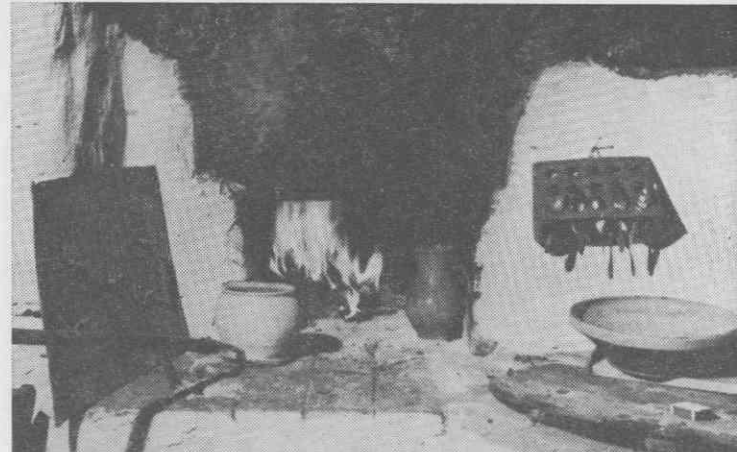

30

32

35

34

36

37

čevnata pokrajina, pokrita, s temnimi gozdovi, se oddaljuje proti Krimu, na levi pa proti Rakitniški planoti. Beli oblaki na nebu pričajo, da je bil sončen dan s čistim ozračjem. Župno cerkev so zgradili leta 1900, zato sklepamo, da je nastala slika v prvih dveh ali treh desetletjih našega stoletja.

Nekatere fotografije Ribniške doline so nam znane le kot plošče ali kot unikatne kopije. Ob teh pa imamo druge motive, ki so bili razmnoženi v tisočih izvodih in jih zato najdemo pogosteje. To so razglednice, namenjene kratkim sporočilom in pozdravom. H koncu 19. stoletja so bile razglednice v Sloveniji že splošno znane in priljubljene, tako da so govorili nekateri že o pravi poplavi teh slik. Potem so postale razglednice v 20. stoletju potreba, ki je odigrala koristno in prijetno vlogo v odnosih med ljudmi in med kraji. Marsikateri motiv ni imel niti najmanj umetniškega značaja. Patina časa pa je podelila mnogim motivom čar dokumenta in odmeva nekdanjih časov. Naše kulturne ustanove pa tudi posamezni zbiralci upoštevajo stare razglednice kot zanimivo slikovno gradivo.

Na razgledniške motive iz Ribniške doline naletimo priložnostno v raznih družinskih albumih. Nekaj teh slik najdemo v Narodni in univerzitetni knjižnici, nekaj pa v Narodnem muzeju v Ljubljani. Prav lepo zbirko ribniških razglednic ima študijska knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu. Omenili bomo le nekaj primerkov in jih razvrstili po motiviki, času in po fotografijah.

Najbolj klasična sta dva ribniška motiva. Prvi je motiv ob Bistrici, z mostovi, gradom in cerkvijo, ribniški »Hradčani«, kot smo že omenili. Drugi motiv je nekdanji trg, sedanja Šeškova cesta, s pogledom proti cerkvi ali obratno, od nje proti koncu trga. Panoramski motivi Ribnice niso posebno izraziti in slikoviti, ker gre za nižinsko naselje in manjka vzpetina za boljši pregled nad naseljem. Fotografiji so si včasih pomagali s stojščem v zvoniku župne cerkve, s tem pa je razglednica zgubila eno svojih ribniških značilnosti. Lokalno so bili zanimivi tudi ožji motivi kot npr. Kolodvorska cesta s staro in novo meščansko šolo. Stari motivi so zanimivi tudi zato, ker jih vzporejamo s sedanjim stanjem naselja in nazorno spoznavamo rast in širjenje Ribnice.

Casovno lahko razvrstimo posamezne motive po datumih poštnih žigov, po vrsti znamke, po datumu odpošiljatelja in po fotografijah. Izviren dokument pa je tudi besedilo, kratko

ali dolgo, pusto ali sočno, odsev družabne kulture.

Leta 1898 je prejela »dražestna gospica Marica Vencajzova v Št. Vidu pri Zatičini, Dolenjsko« kartico, na kateri sta bila dva motiva iz Ribnice: panorama in »Hradčani«. Bila je obarvana, litografsko razmnožena na Dunaju in zato je ne moremo šteti za fotografsko razglednico.

Leto pozneje, 1899, je nekdo odposlal po pošti lepo kartico, delo neznanega fotografa. To je motiv ribniškega trga s cerkvijo, nad katero se jasno kaže svetel krog, ki naj bi pomenili ali sonce ali luno na nebu med oblaki. Pred hišo na levi sedi mati z otrokom, v roki drži sončnik. Zato sklepamo, da je sijalo takrat na nebu sonce. Konec stoletja je bil tudi za Ribnico dovolj sončen, nevihta prve svetovne vojne se je začela štirinajst let pozneje.

Ob istem času je bil Ribničanom na voljo podoben motiv z zimskim soncem na nebu, le ga gre za predel ob Bistrici, z velikim mostom in gradom. Ta motiv vsebuje slikovito, mehko razpoloženje.

Na prehodu stoletja je posnel in izdal prijetno ribniško razglednico Maks Šeber iz Postojne. Poštni žig ima datum 17. 4. 1900. Šeber je upodobil motiv gradu in mostov ob Bistrici, k vsemu je narisal še okvir iz školjk in rastlinskih okraskov, kar bi bilo v skladu s težnjami secesije. Šeber je bil izredno delaven in sposoben človek, v eni osebi tiskarnar, urednik in fotograf. Nekaj let je izdajal glasilo Notranjec. Rodil se je v Postojni leta 1862, umrl pa v Mariboru 1944. Izdal je mnogo razglednic notranjskih krajev, znan pa je ostal predvsem po odličnih fotografijah Postojnske jame.²¹

Šeber je izdal verjetno več motivov iz Ribnice. Ohranjena je namreč njegova razglednica, ki vsebuje dve sliki hkrati. Na levi so upodobljeni trije možakarji s krošnjami, na desni pa glavna cesta s pogledom proti cerkvi. Na eni teh kartic je napisal odpošiljatelj datum 17. nov. 1899. — Tej kartici je po motiviki sorodna skupina rešetarjev, dekleta so v narodnih nošah, nad tem motivom pa je široka panorama Ribnice. Kartica ima datum iz leta 1901.

Približno v istem času je J. Lovšin iz Ribnice založil motiv z glavno cesto, Miklovo lipo in cerkvijo v ozadju. V ospredju je po vsej širini okrog dvajset oseb, samih možkih, eden celo s kolesom v roki. Vidna je predvsem desna stran ceste z lepo oblikovanimi fasadami, na levi pa zbuja pozornost gostinski izo-

besek z živalsko figuro. Posebnost te razglednice je njena reliefnost: arhitektura, drevje, celo ljudje in to vsaka oseba posebej, so s tiskom vzbočeni, da lahko s prsti otipamo plastičnost slike. Tiskana je v sivo zeleni barvi. Ob strani je z lepimi črkami natisnjen slovenski napis: Pozdrav iz Ribnice. Imena fotografa ne najdemo nikjer. Eno teh kartic je poslala svoji prijateljici Pavla Čopova, datum na žigu ni čitljiv, besedilo pa bi se prileglo včasih vsakomur: « Čas počitnic krasno poteka . . . danes tukaj-jutri tam. » Hrbtna stran dopisnic je bila takrat rezervirana izključno za naslov, zato so odpošiljatelji napisali svoje sporočilo in pozdrave kar na prvo stran, med samo sliko.²²

Okrog 1910 je morala nastati razglednica s klasičnim motivom Ribnice ob Bistrici, z gradom, mostovi in cerkvijo. To razglednico ločimo od drugih podobnih, ker se v ospredju napaja v Bistrici govedo. Isti motiv najdemo, kot že omenjeno, v obliki odlične, celostranske reprodukcije v Albumu Kranjske, ki so ga izdali slovenski turistični delavci še pred prvo svetovno vojno. Motive so posneli slovenski fotografi, čeprav v albumu ni njihovih imen. Klišeje pa je izdelala znana švicarska firma Füssli v Zürichu. Uganko o avtorju ribniškega posnetka nam reši ravno gornja razglednica, kajti na njej najdemo ime fotografa. To je bil ljubljanski poklicni fotograf Franc Kunc, ki je imel atelje v Wolfovi ulici št. 6. Kunc je prijavil fotografijo kot svoj poklic 14. 1. 1909, objavljen pa je bil šele 1938. Družina Kunc, ki izvira iz Logatca, je imela fotografijo v krvi. Med fotografi so bili: Viktor, Ivan, Gabrijela, Franc in Helena, ki se je poročila z znanim fotografom Avgustom Bertholdom. Najbolj znan je ostal Viktor, ki je dal to ime svojemu ateljeju že pred prvo svetovno vojno, odprt pa je v Tomšičevi ulici v Ljubljani še danes, pod vodstvom njegovega vnuka.²³

Franc Kunc je ujel v svoj objektiv še tri posrečene ribniške motive. Na posnetku Bistrice je dorisal čolne in eno teh slik je imenoval ribniške »Benetke«. Povzpел pa se je tudi v zvonik in ujel na eni strani pogled na grad s pokrajino v ozadju, na drugi strani pa staro jedro trga in odprto polje tja proti šoli, ki je stala še osamljena.

Ena teh kartic je priromala z datumom 4. 10. 1913 na Vič pri Ljubljani, naravnost iz Ribnice. Besedilo sporočila pa je vredno posebne pozornosti: »Nisem se še vživel v to deželo suhe robe. Mladostne sanje in ideali že izginjajo in na njihovo mesto stopa resnično življenje.« Ribničanje so lahko ponosni, da so

že nekdanj s svojo stvarnostjo spravljali sanjače na realna tla.

V desetletju pred zadnjo vojno je ustvaril bogato serijo krajevnih in pokrajinskih razglednic iz vse Slovenije ljubljanski fotograf in založnik Vekoslav Kramarič, ki je prijavil svojo obrt 18. junija 1931. V njegovi zbirki plošč in slik sta tudi dva motiva iz Ribnice. Kramarič je svoje razglednice razmnoževal fotografsko, zato so boljše in lepše kot druge, razmnožene s tiskom.²⁴

Originalno fotografsko razglednico z motivom Bistrice, mostu in gradu je posnel tudi fotograf Divjak. Gre za zimski motiv z drsalci in sankarji na zaledeneli Bistrici. V svetlotemnem kontrastu je poudarjena predvsem horizontala mostu, vertikale pa sestavljajo grajski zidovi, oba zvonika, drevo in temne postave drsalcev. Kartica je dobila poštni žig z datumom 18. 1. 1941, torej tik pred vojno, ki je prinesla razdejanje tudi Ribnici. Grad in oba zvonika so dobili po vojni drugo podobo. Zanimivo je besedilo na tej kartici, ki je bilo namenjeno upokojenemu šolskemu ravnatelju v Ljubljani: »Dragi Tone, ne smeš se jeziti; ako je ves svet zmešan, ne smem seveda zaoštajati še jaz.«²⁵

Serijo razglednic z motivi iz Ribnice je izdelal tudi kočevski fotograf Rudolf Verderber. Razen motiva z gradom, mostom in Bistrico naj omenimo njegov posnetek železniške postaje, s slovenskim napisom: Ribnica-Dolenjsko. Upodobljeno je nizko postajno splotje, pred njim pa skupina potnikov, ki čakajo na vlak. Na drugi razglednici je ujel Verderber center Ribnice podobno kot Pajer, le da je prizorišče brez publike, pred restavracijo pa stoji staromoden avtomobil. Trg ima ob strani že pločnike. Ob tej sliki naj povemo, da predstavlja ta prizor nekdanji idilični mir sredi Ribnice, kajti v letu 1982 drviyo skozi ozko središče Ribnice težki kamioni, naloženi do vrha s hlodovino. Skoraj ne bi verjeli, pa je le res. Fotograf R. Verderber je prijavil fotografsko obrt že leta 1904, podaljšal jo je leta 1920. Bil je član zadruga slovenskih fotografov v Ljubljani.²⁶

Verderberjeva je tudi zanimiva razglednica sejma sredi Ribnice, z značilnimi stojnicami in s skupinami ljudi. Odposlana je bila 17. julija 1927.

Ribniški motiv z glavno cesto in cerkvijo v ozadju (rekli bi kar »Pajerjev motiv«) je zamikal tudi fotografa Vinka Bavca. Založil je originalne fotografske razglednice v prijetni rjavkasto topli barvi, ostre in čiste, kvalitetnejše, kot so sicer tiskane razglednice. Hote

ali nehoti mu je pozirala v ospredju večja skupina domačinov, med njimi tudi možakar s kolesom v roki. Poštni žig ima datum 16. 8. 1932.

Vinko Bavec je bil zelo sposoben in iznajdljiv fotograf. Mikali so ga razni eksperimenti, rad je imel komične prizore, bil je pa tudi dober kronist raznih dogodkov. Delal je v raznih krajih Slovenije: v Starem trgu, v Logatcu, v Brestanici, Senovem in v Brežicah. Popotna radovednost ga je pripeljala mimogrede tudi v Ribnico.

Na starih razglednicah ne najdemo le Ribnice, temveč tudi druga naselja, povezana z Ribnico kot centrom tega okolja. Na razglednice se je preselila podoba Ortneka, Sodražice, Loškega potoka in drugih naselij.

Ljubljanski fotograf Ivan Kunc, ki je imel obrt od leta 1910 dalje, je izdal razglednico, na kateri vidimo restavracijo v Ortneku in spodji ortneški grad z lepim vrtom in vodomotom. Neka druga razglednica, datirana z letom 1903, vsebuje motiva obeh ortneških gradov.²⁷ Privatne fotografske razglednice Ortneka pa si je izdeloval Peter Kosler, solastnik znane pivovarne v Šiški, ki je leta 1898 ustanovil v Ljubljani svoj klub fotografov amaterjev. Ta klub je v dobrem desetletju sicer zamrl, Koslerjevo fotografsko delo pa je povezano tudi z Ortnekom.²⁸

Sodražico so upodabljali fotografi predvsem panoramsko. Ohranjeni so lepi primerki razglednic tega strnjenegega naselja iz leta 1918, 1933 in 1940, če opredelimo čas po datumih pisanja ali po znamkah.²⁹

Etnografsko zanimiva je stara razglednica iz Loškega potoka, ki ima natisnjen napis »Poždrav iz Traunika«. Pred veliko, enonadstropno hišo je množica domačinov, okrog 40 jih je, ob njih pa še dve kočiji in dva para temnih konj. Skupina žensk je v prazničnih krilih, ki segajo do tal. In beli predpasniki se kar bliskajo na njih. Na desni sta dva harmonikarja, nad skupino pa krepak, rejen možakar razkazuje v iztegnjenih rokah liter vina in kozarec. Zenina in neveste ni videti, bale tudi ne. Zato ostane uganka, za kakšno slavnost je šlo tokrat v travniku. Gotovo je šlo za dogodek, ki je bil vreden razglednice. Dobro voljo Travnčanov je ponesla ta kartica v svet in zbudila dovolj radovednosti.³⁰

Razgledniški in drugi motivi Ribniške doline so našli svoje mesto v raznih koledarjih, brošurah, knjigah, revijah, ilustriranih časopisih in potrebno bi bilo mnogo truda in časa,

da bi sestavili celoten pregled tega slikovnega gradiva. Posebno pozornost zaslužijo reprodukcije v Ilustriranem Slovencu leta 1927 in 1931.³¹

Na naslovni strani 49. številke iz leta 1927 sta upodobljena pristna Ribničana, oprtana s suho robo tako, kot sta hodila z njo po svetu. Janez iz Brež pri Ribnici, star 72 let, je prenašal svoj »kanon« na hrbtu že 55 let. Njegov prijatelj in vrstnik, mož nekoliko manjše postave, je oprtan s »krošnjo«. Svetla srajca, telovnik, klobuk, fajfa in popotna palica so nazorno prikazana oprema obeh podjetnih možakarjev. V isti številki Ilustriranega Slovenca je še devet zelo dobrih fotografskih posnetkov, ki prikazujejo predvsem izdelovalce rešet. Fotograf žal ni nikjer naveden, čeprav je bil mojster svojega aparata tako, kot so bili rešetarji mojstri svojega orodja. Prizori so odlično urejeni, delavci so v polnem elanu svojega posla, vsak je zatopljen v svoje delo. Prepričljivo je upodobljen tudi delovni ambient. Lepo so prikazane številne družine, kjer imajo tudi otroci svoje delovne naloge. V sodobnem jeziku bi rekli, da razodevajo te fotografije samoupravno delitev del in nalog vsakega družinskega kolektiva.

Sedanji ribniški fotograf Drago Mohar, rojen v Šegovi vasi v Loškem potoku, je vnet zbiralec starih fotografij, plošč, razglednic in reprodukcij. Iz te svoje zbirke, dopolnjene z lastnimi posnetki, je pripravil lep izbor povečav in priredil razstavo, ko so odprli v Ribnici novo šolo. Nekaj teh motivov je razstavil na sejmu Foto antika v Ljubljani leta 1981 in 1982. Za starejše motive je bilo težko določiti fotografa. Mohar navaja predvsem dva domačina iz Loškega potoka, ki sta bila prizadevna amaterja. To je bil neki Knavs in poštar Sando, slikala pa sta v času stare Jugoslavije. Nekateri motivi pa dokazujejo, da je šlo za delo izkušenih, verjetno poklicnih fotografov, ki so priložnostno fotografirali v teh krajih.³²

Slika stare poštne kočije na Kapli v Loškem potoku je dobro ohranjena, čista in nazorna. Izvira iz časov, ko je bila kočija še v polni rabi, torej iz časa pred prvo svetovno vojno. Dva temna konja sta vprežena v nizko kočijo, ki ima močna kolesa, primerna za podeželske ceste. Na kabini za potnike je prostor za prtljago in pakete. Pred kočijo stojita dva poštarja, ki imata na glavi visoke uradne poštarke kape z oznakami. Ta slika bi lahko služila televizijski zgodbi iz preteklih let za zvesto obnovo rekvizitov. Ista kočija je upodobljena na neki drugi razglednici z motivi

iz Loškega potoka. Poštni žig ima datum iz leta 1903.

Iz Moharjeve zbirke je tudi slika nabornikov ali mobilizirancev. Skupina fantov je pozirala fotografu v zelo okrašenih klobukih, s kitami cvetja in s trakovi-zastavicami čez prsi. Ker so vmes tudi starejši, krepki možje, bi sklepali, da gre za mobilizacijo. Ta slika zelo spominja na fotografijo mobilizirancev v času prve svetovne vojne pri Sv. Florijanu nad Gornjim gradom, ki so prav tako okrašeni s kitami cvetja.³³ Pri vseh slikah brez podatkov so seveda domneve zgolj verjetnost, dokler ne odkrijemo pravih, polnih podatkov.

Med leti 1920 in 1930 je nastal posnetek velike skupine lovcev, med katerimi je tudi Moharjev oče, rojen leta 1900. Na vzpetini med zelenjem je ujel fotograf nad štirideset mož in fantov, mladih, starih, golobradih in brkatih. Večino glav pokrivajo klobuki različnih modelov. Verjetno je bila slika že kje objavljena in poznavalcem lovstva slike ne bo težko opredeliti.

V čas pred prvo svetovno vojno sega posnetek zelo skromne lesene hišice, pokrite s slamo in deskami, v katero spravljajo šivalni stroj. Ponosna družina je zbrana pri stroju. Mohar je mnenja, da gre za hišo iz okolice Sodražice. Šivalne stroje so propagirali ljubljanski časopisi že v času pred letom 1900. Zanimivo bi bilo vedeti, v kakšnih okoliščinah je nastala ta fotografija.

Med starimi motivi so zanimive še slike, kot npr. slika polharjev, motiv s tericami, dalje gradnja Društvenega doma v Loškem potoku, ki so ga postavili domačini sami. Kar gnete se jih pri kopanju temeljev, razposajeno vesel pa je zlasti ženski svet v dolgih krilih, le da so nekatere ženske spodrecane.

Moški iz Loškega so hodili nekdanj na delo v hrvatske gozdove, rušili so mogočne hraste in žagali obtesane hlode po dolžini za železniške pragove ali za drugo rabo. Hlodi so bili dvignjeni na visoke kobile, močna žaga je bila na velikem lesenem okviru z ročaji. Eden izmed žagarjev je stal zgoraj na obtesanem hlotu, drugi na tleh. Takšno žaganje je zahtevalo mnogo moči, truda in vztrajnosti. Fotografije so prinesli domačini s seboj za spomin; zelo verjetno so delo hrvaških fotografov.

Leta 1933 je bila v Loškem potoku velika povodenj. Ohranjene so fotografije naselja, ki odseva v vodi, in ljudi, ki se prevažajo s splavi.

Drago Mohar, ki hrani te in druge motive, pa je tudi sam vnet za sodobno fotografsko dokumentacijo svojega rojstnega okolja. Posnel je zanimive motive malo znanega Zele-

nega jezera sredi gozdov nad Loškim potokom. Z veseljem je tudi dokumentiral stara ognjišča z burklami in lonci, starejše domačine, značilno orodje gozdnih delavcev in podobno.

Mnogo ribniških motivov, zlasti suhe robe in lončarstva, so posneli slovenski amaterji v črnobeli ali barvni tehniki, zlasti v obliki dia pozitivov. To velja tudi za suho robo na letnih ribniških sejnih suhe robe in lončarstva. Prav lepe motive velikega formata v barvah najdemo v stenskih koledarjih ali na naslovnih revij, npr. Rodne grude. Ta je bila že zaradi naših izseljencev iz Ribniške doline zelo naklonjena slikam iz tega konca Slovenije. Toda to so novejši motivi, mi pa smo se osredotočili predvsem na pretekle čase.

Posebno pozornost zasluži iz časov okrog leta 1930 dober in zanimiv zračni posnetek Ribnice, ki ga je naredil letalec Novak. Pozneje se je ponesrečil, zapustil pa je sorodnikom album slik, ki vsebuje mnogo zanimivih motivov. Ta zračni posnetek je mnogo bolj nazoren kakor tisti Kunčev iz zvonika, saj zajame cko celotno Ribnico od južne strani: grad, Bistrico, glavno cesto z jedrom hiš in cerkev. To je zanimiv dokument, ker gre za stanje, preden so naselje poškodovale bombe.

Med leti 1930 in 1940 je fotografiral Ribnico zelo uspešen ljubljanski amater, fotograf umetnik Ante Kornič (1892—1973), ki je prejel številne mednarodne nagrade. Ribnico je upodobil v novi varianti klasičnega motiva ob Bistrici: reka, grad most, cerkev v ozadju. Ta motiv hrani Republiški zavod za naravno in kulturno dediščino v Ljubljani kot tudi kopijo oz. negativ zračnega posnetka letalca Novaka.

Ribnica sama pa se lahko ponaša s fotografom domačinom, ki je postal splošno znan po svojih fotografskih posnetkih izjemne dokumentarne in umetniške vrednosti. To je Jože Petek, udeleženec pohoda 14. divizije na Stajersko. Opus njegovih slik iz NOB je zasenčil njegove druge amaterske upodobitve, med katerimi je prav gotovo tudi motivika iz Ribnice. Petek se je kot gradbeni tehnik živo zanimal za razne oblike likovne umetnosti, posebno uspešen pa je bil ravno s kamero. Avgusta in septembra 1944 je priredil na osvobojenem ozemlju Zgornje Savinjske doline razstavo nad 300 svojih posnetkov. Padel je prve dni leta 1945 blizu Luč v Savinjski dolini. Njegovo delo in fotografsko zapuščino bo treba še podrobno raziskati, posebno tisto motiviko, ki je povezana z Ribniško dolino.³⁴

V ta izvorni, vendar samo skicirani pregled starejših fotografskih motivov iz Ribniške doline nismo uvrstili portretov, ker bi obseg članka preveč narastel. To bi zahtevalo tudi dodatno raziskovalno delo. Zaključimo lahko z željo, da bi Ribničanje izdali svoj Veliki fotografski album vsega slikovnega gradiva. To bi bila pomembna publikacija poljudnega in obenem strokovnega značaja. Seveda pa bi morale biti slike odlično reproducirane. Prepričani smo, da bi slovenska javnost takšen album sprejela z veseljem in priznanjem.

OPOMBE

1. J. W. Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*. Wagensperg in Crain 1679, — (gl. Reifniz — Ribenca). — Panorama je zelo široka, od drevesa na levi do drugega mostu čez Bistrico na desni. Ista slika je tudi v Slavi vojvodine Kranjske (III. del) 1689, le da je slika na levi in desni malo skrajšana. — 2. Kranjsko v slikah in opisih. Spominski album. Izdal Julij Laurenčič. Založil L. Schwentner. V Ljubljani (brez letnice). — Navedbe so v poglavju »Dolenjsko«. — 3. Kranjska-Krain-Carniola. Izdala Deželna zveza za tujski promet na Kranjskem v Ljubljani. Brez letnice. — 4. Ilustrirani Slovenec, I. VII., 1931, št. 50 (13. dec.), str. 391. 5. Anton Lesar, Ribniška dolina na Kranjskem. Jahresbericht der k. k. Ober-Realschule in Laibach, 1864. — 6. Anton Skubic, Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine. Za tatis priredil Josip Lesar. Buenos Aires, 1976. Med številnimi reprodukcijami je v tej knjigi na str. 13 fotografija stare cerkve. Isti motiv najdemo tudi v knjigi: Zmaga Kumer, Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini. Maribor (Obzorja), 1968, str. 18. — 7. Laibacher Zeitung 1866 (29. okt.) Nr. 248, p. 1640: — Zgodnja Danica 1866. list 32 (10. nov.); opis slovestnosti. — 8. Cit. delo (op. 5). str. 9. — 9. Zgodnja Danica 1866 list 32 (gl. op. 7 in Jožef Lesar, Življenje in delovanje ... Martina Skubica. Ljubljana, 1892, str. 131—132. — 10. Gl. M. Kambič, fotografija kot zgodovinski dokument. Kronika 1973 (21), št. 2, str. 131—132. — 11. Gl. M. Kambič, Prvi ljubljanski

ski fotografiji. Kronika 1981 (29), št. 2, str. 111. — 12. Gl. M. Kambič, Fotograf Kristijan Pajer. Kronika 1975 (23), št. 1, str. 47—49. — M. Kambič, Ribnica na Dolenjskem. Pionir 1977/78, št. 3, str. 95. — Brez imena fotografa je bila slika reproducirana v cit. knjigi A. Skubica (str. 21) in v Ilustr. Slovencu 1931, št. 50, str. 390. — 13. Gl. op. 12 (oz. Zgodnja Danica 1864, 20. listopada, str. 263—264). — 14. Dr. Fr. L(ampe), Potovanje križem Jutrove dežele. Dom in svet, 1894, str. 26 sl. (v nadaljevanjih). — 15. Slovenec, 20. avgusta 1895 in Zgodnja Danica, 1895, list 34, 23. avgusta. — 16. Gl. Kronika 1976 (24), št. 3, str. 189 (o fotografu Lergetporerju). — 17. Cit. delo (op. 5), str. 13. Prim. Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, Ljubljana 1971, str. 568. — Ime Kozler najdemo še danes v obeh variantah: Kozler in Kosler. — 18. NUK, Ljubljana, kartografska slikovna zbirka (GrII-2639). — 19. Gl. op. 16. — 20. M. Kambič, Dolenjski motivi iz mehovke fotografa Erjavca, Kronika, 1977 (25), str. 201—204. — 21. Ljudje in kraji ob Pivki. Zbornik člankov. Postojna 1975, str. 119 sl. in raziskovalni podatki M. Kambiča. — 22. Razglednica je v zasebni zbirki M. K., Ljubljana. — 23. Zgodovinski arhiv Ljubljana: družinske pole (Jakob Kunc) in raziskovalni podatki M. Kambiča. — 24. Zbirko V. Kramariča hrani Etnografski muzej v Ljubljani. — 25. NUK (gl. op. 18). — 26. ZALJ-MALj, reg. št. 2 in 3, OEC (Zbornice in združenja), Zadruga potografov Slovenije v Ljubljani. Tu je nekaj osnovnih podatkov za večino slovenskih fotografov od 1918 do 1939, delno tudi za čas pred 1918. Glej tudi: Arhiv Slovenije, TOI (fasc. 331/265): obrtni listi fotografov. — 27. NUK (razglednice-Ortnek) gl. op. 18. — 28. Podatki iz raziskovalne dokumentacije M. Kambiča. — 29. NUK (gl. op. 18). — 30. Iz zbirke Draga Moharja, Ribnica. — 31. Ilustr. Slovenec, I. III. 1927, št. 49 (4. dec.) in I. VII. 1931, št. 50 (13. dec.) — 32. Intervju s fotografom D. Moharjem dne 10. 3. 1982. — 33. Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 1974. Razstavni katalog, str. 35, sl. 6. — 34. Jože Petek, S štirinajsto divizijo. Druga izdaja. Ljubljana, 1959. Gl. tudi Fotoreporterska služba med NOB, razstava v Muzeju ljudske revolucije Slovenije, Ljubljana 1979, razstavni katalog.